

Vadja keele sõnaraamat –Vad'd'aa tšeelee sõna-tširja –
Словарь водского языка
Szerk. Silja Grünberg
Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2013. 1823 l.
ISBN 978-9985-79-553-8

A vót nyelv kutatása mintegy 170 évre megy vissza. Ez alatt az idő alatt több kutató, nyelvész, folklorista gyűjtött nyelvészeti anyagokat a vótoknál, s ezekből az expedíciókból feljegyzések, szójegyzékek és szótárak készültek (részletesebben ld. Tóth Anikó Nikolett: *A kisebb balti finn nyelvek szótárai*. In: *Rokon nyelveink szótárai*. Bp., 2014. 168–171). Az eddigi kutatást távolról sem nevezhetjük terméketlennek, de reméljük, hogy egy még több eredményt hozó időszak előtt állunk: a nyelvi revitalizációs programok, a nyelv megőrzése és fejlődése érdekében létrehozott intézmények, a 21. század vívmányai – elsősorban az internet –, mind-mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a nyelvkutatás és annak eredményei gyorsan, mindenki számára elérhetővé váljanak, és emellett elektronikus formában is megőrződjenek a következő generációknak.

A vótok helyzete igencsak kedvezőtlenül alakult az idők folyamán, ezért is annyira jelentős e nyelv szempontjából a most ismertető szótárnak a megjelenése. A vót a balti finn csoportba tartozó nyelv, amelynek legközelebbi rokona az észti. A nyelv a nép történelmével együtt fejlődött – nagy háttal volt a vótra az izsó (egyres vélemények szerint önálló, tisztán vót nyelvjárás nincs is már)¹ és az orosz nyelv. A vót nyelv mára szinte teljesen eltűnt. A 19. században még 5000 vót embert számláltak, 1989-re ez a szám 62-re csökkent, s a legutóbbi, 2010-es census is hasonló létszámot, 64-et adott közre (vö. Sipőcz Katalin: *www.perepis2002.ru*. *Finnugor Világ* 10/2 [2005]: 23–27; Maticsák Sándor: *Finnugorok végveszélyben. A 2010-es oroszországi népszámlálás eredményei*. *Finnugor Világ* 19/1 [2014]: 13–22). Ez nem csupán a vót népesség asszimilációjának köszönhető, hanem az orosz nyelvi egyeduralomnak is. A vótok beolvadását és a vót kultúra eltűnését nagyban elősegítette az a tény is, hogy nem létezik egységes vót irodalmi nyelv, 2003-ig nem létezett nyomtatott irodalom, és hiányzik az anyanyelvi vót oktatás is. Bár próbálkoztak a vót irodalmi nyelv létrehozásával és nyelvkönyvek elkészítésével – itt említhetjük a vót származású kiváló nyelvész, Dimitri Tsvetkov nevét –, ezek sajnos nem értek el átütő sikert a vót nyelv megőrzésében.

¹ <http://www.vadjamaa.narod.ru/library/07.html>

Mindezek fényében láthatjuk igazán, hogy a vót nyelv szempontjából mennyire is jelentős ennek a szótárnak a kiadása. Az külön érdekesség, hogy egy már-már „eltemetett” nyelv szótáráról van szó, és mégis igény van rá a 21. században.

A *Vadja keele sõnaraamat* az 1941-ben Tallinnban alapított Eesti Keele Instituut (Észt Nyelvi Intézet) több évtizedes munkájának eredményeként született meg. Ez tulajdonképpen összefoglaló mű: magában foglalja az eddig hét különálló kötetként, 1990 és 2011 között megjelent háromnyelvű, vót-észt-orsz szóanyagot, amelyet többek között Paul Ariste, Elna Adler, Karl Kont szócikkeiből állítottak össze.

A több mint 1800 oldalas kötet gerincét természetesen a szótári rész (97–1623) adja. Ezt a következő egységek előzik meg: tartalomjegyzék (5–8), az első (9–15) és a második kiadás előszava (17–29), bevezetés (31–89), rövidítések listája (90–91), a szerzők és kutatók felsorolása (92–93), térkép (94) és a vót helynevek listája (95). Ezekben a fejezetekben az információk észtül és oroszul is meg vannak adva. A szótár használatát nagyban megkönnyítő orosz-vót (1624–1721) és észt-vót regiszter zárja a művet (1722–1824).

Az előszóban a vót nyelvről és annak fejlődéséről kaphatunk általános képet. A szerkesztők bemutatják azokat a nyelvészeket, akiknek a gyűjtéseit beledolgozták a szótár anyagába, emellett a szerkesztési munkáról, a szótár megjelenésének céljáról adnak információkat. Itt értesülhetünk a szótár gyűjtési, szerkesztési és kiadási munkálatairól, a szótár megalkotásának kalandos történetéről, a szerkesztés során fellépő nehézségekről is.

A szótár használatának szempontjából elengedhetetlenül fontos információkat a bevezető részben találjuk meg. Itt pontokba és alpontokba szedve ismertetik a szótárban használt transzkripciót, a betűrendet, az egyes szócikkek felépítését, az egyes címszavak alaki jellemzőit, illetve a szócikkekben használt utalások és rövidítések magyarázatát.

A szótári rész címszavai vótul szerepelnek, mely után (legtöbbször) fel van tüntetve a gyűjtő nevének rövidítése, majd a szó előfordulásának helye, a terület megnevezésének kezdőbetűjével megadva. Ha a szónak több változata is ismert, akkor a címszóban jelölik a szótövet, és dőlttel szedik az esetleges többi – nyelvjárásokban előforduló – szóvégződést vagy szóvariánst. Ezt követi az orosz jelentés. Amennyiben a szó több nyelvjárásból is ismert, több formában lett feljegyezve, úgy ezeket a gyűjtési terület elnevezésének (pontosabban annak rövidítése) megadása utána közlik. A szócikk végén utalás található más címszó(k)hoz való kapcsolódásra.

Bár a szótár háromnyelvű, egyértelműen megmutatkozik, hogy a gyűjtő- és kutatómunka észt nyelven folyt, és az orosz később, pusztán fordítói mun-

kaként adódott a szótárhoz: a szócikkben csupán a címszó orosz jelentését adják meg, sőt, olyan szócikk is előfordul, amelyben még ezt sem tüntetik fel.

A szótár használatát megkönnyíti az orosz–vót, illetve az ész–vót regiszter, hiszen így visszakereshető az adott szó azok számára is, akik nem beszélnek a vót nyelvet. A szótár szókincse nem tartalmazza a mai modern életben használatos szavakat (pl. internet, számítógép, audiókönyv), ami egyrészt érthető, hiszen a szótár kiadását újabb adatgyűjtési expedíciók nem kísérték, a gyűjtött szókincs alapvetően a 20. század első felében lett feljegyezve, illetve mivel a vót már nem igazán élő nyelv, a beszélők száma igen csekély, nem keletkeznek új szavak, nincs igény a modern szókincs és szakszókincs megalkotására vót nyelven. A modern szókincs – ha bekerül egyáltalán – feltételezhetőleg az orosz nyelvből, esetleg az orosz nyelven át közvetve az angolból kerül be. A szótárban azonban megtalálhatóak olyan szavak, amelyek ma már nem használatosak a mindennapokban, így például a szovjet időszakhoz köthető szókincs (pl. kolhoz, elvtárs).

A szókincset vizsgálva megfigyelhetők a különböző nyelvi hatások. Értethető módon a legjelentősebb az orosz nyelv hatása, a vótok az idők folyamán egyre több orosz szót vettek át. A tipikusan orosz kultúrához, Oroszországhoz kapcsolódó szavakat, amelyek korábban nem voltak meg a vót nyelvben, változatlanul vagy kevés változással vették át (pl. or. *чай* 'tea' > vót *tšai*; or. *самовар* 'szamovár' > vót *samavara*). Természetesen az alapszókincs szavai a nagyfokú orosz hatás ellenére is megmaradtak vótul, ugyanúgy, mint az ősi finnugor/vót valláshoz kapcsolódó szavak (pl. *jumala*, *jumalikkōin*, *looja* 'Isten'). Sok esetben előfordul, hogy egy szónak elterjedt a vót, illetve az orosz nyelvből átvett, elvótosított formája is (pl. or. *лечить* 'gyógyít' > vót *letšittää* ~ *praavittaa*, *parantaa*, *parattaa*; or. *характер* 'karakter, személyiség' > vót *karahteri* ~ *loonto*, *tapa*; or. *сосед* 'szomszéd' > vót *susseda* ~ *naapuri*). A kötőszavak szintén előfordulnak mind az oroszból átvett, mind a vót nyelvben kialakult formában (pl. or. *или* 'vagy' > vót *il'i*; or. *может* 'is' > vót *toožō* ~ *kaa*, *kerä*, *samallaa*; or. *но* 'de' > vót *no* ~ *muut*).

A szókincs mellett az orosz hatás a nyelvtanban is jelen van (főként szóbeli használatban az orosz és a vót nyelv keveredése, nyelvtani toldalékok keveredése fordul elő), egyre inkább eloroszosodik a vót nyelv. Ahhoz, hogy a vót nyelv megmaradjon, sőt esetleg továbbfejlődjön, a könyv- és szótárkiadásokon kívül szükséges (lenne) a vót nyelvű oktatás és média létrehozása, a vót használata a mindennapokban. Nem csupán a nyelv megőrzése, archiválása lényeges, hanem annak továbbfejlesztése is – ezzel párhuzamosan pedig (amennyire lehetséges) vissza kellene szorítani az orosz nyelv hatását.

A kötet igen nagyszabású vállalkozás, talán előnyösebb lett volna több kötetben, bővebb észt és orosz szómagyarázattal megjelentetni. Véleményem szerint a gyakorlati nyelvtanulás szempontjából hasznos lett volna egy vót nyelvtani fejezetet is belefoglalni a szótárba. De ahogyan azt az előszóban is leírták a szerkesztők: a szótár célja az eddig gyűjtött vót anyagok közlése volt. És ezt maradéktalanul meg is tették, részletesen, több nyelvjárási területre kihatóan, a nyelvjárási szótárak alaposágával. A kötet megjelenése lehetővé tette, hogy a vót nyelvű gyűjtések fennmaradjanak az utókornak, illetve ezzel is felhívták a figyelmet a vót nyelv fennmaradásáért folytatott törekvésre, mintegy ösztönzéseképp arra, hogy megmentsék ezt az eltűnőben lévő nyelvet.

DÁNYI ZITA